

Justyna Nyćkowiak\*

## POKOLENIOWE UWARUNKOWANIA OPINII NA TEMAT PRZEMIAN POLITYCZNYCH W POLSCE PO 1989 ROKU W ŚWIELE DANYCH POLPAN 1993-2008

### Wprowadzenie

Analizy, których celem jest ukazanie konsekwencji doświadczeń okresu stanu wojennego oraz „Okrągłego Stołu”, obejmują różne kategorie osób. W wydarzeniach tych upatruje się impulsów dla kształtowania wspólnych dla pewnych kategorii wiekowych doświadczeń, związaną z nimi definicją sytuacji oraz towarzyszącym jej aspiracjom. Ich zakres może być także uzależniony od stopnia zaangażowania w wydarzenia polityczne i związanych z nimi indywidualnych wyborów (Shabad, Słomczyński 2000, s. 36). Zainteresowanie badaczy kieruje się zazwyczaj ku tym kohortom, które znajdują się w jakimś przełomowym, kluczowym z punktu widzenia dalszych losów jednostki momencie życia. Oznacza to, że w przypadku wystąpienia znaczącego wydarzenia, analizie poddawane są wyniki badań nad określoną kategorią wiekową, u której potencjalnie może pojawić się poczucie wspólnoty doświadczeń (Mach 2003).

W przypadku tego artykułu zastosowane zostanie inne podejście. W ciągu dziewięciu lat, tzn. od 1981 do 1989 roku, nastąpiły w Polsce dwa wydarzenia o fundamentalnym dla dalszych przemian polityczno-gospodarczych znaczeniu – stan wojenny i „Okrągły Stół”. W szczególny sposób wydarzeń tych, a zwłaszcza związanych z reformami „Okrągłego Stołu”, doświadczyły dwie kategorie wiekowe. Podstawą dla ich wyróżnienia jest więc zarówno wiek w chwili wystąpienia wymienionych wyżej wydarzeń, jak również kombinacja obydwu wydarzeń w znaczących momentach życia.

Pierwsza kategoria to osoby, które doświadczyły znaczących przemian politycznych w okresie później adolescencji, druga to osoby, dla których wydarzenia te przypadły na okres wczesnej adolescencji. W warunkach polskich oznacza to, że pierwsza kategoria osób doświadczywszy wydarzeń stanu wojennego miała 23-27 lat, druga 16-20 lat, natomiast w trakcie kolejnego

---

\* **Justyna Nyćkowiak** – magister socjologii (2006) i magister politologii (2007). Doktorantka na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zainteresowanie badawcze Autorki dotyczy karier politycznych, zachowań wyborczych i nierówności społecznych.

znaczącego wydarzenia - „Okrągłego Stołu” odpowiednio 31-35 lat i 24-28 lat.

Tabela 1

Wiek respondentów w 1981 i 1989 roku oraz w czterech momentach pomiaru (1993, 1998, 2003, 2008)

| Rok  | I kategoria<br>urodzeni w latach 1958-1962<br>(N=158) | II kategoria<br>urodzeni w latach 1966-1970<br>(N=94) | Sytuacja polityczna w latach 1981 i 1989 oraz w wybranych momentach pomiaru                                                                                            |
|------|-------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1981 | 23-27 lat                                             | 16-20 lat                                             | Stan wojenny                                                                                                                                                           |
| 1989 | 31-35 lat                                             | 24-28 lat                                             | „Okrągły stół”                                                                                                                                                         |
| 1993 | 35-39 lat                                             | 28-32 lata                                            | Rząd Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Polskiego Stronnictwa Ludowego                                                                                                    |
| 1998 | 40-44 lata                                            | 33-37 lat                                             | Od 1997 roku rząd Akcji Wyborczej Solidarność i Unii Wolności (od 2000 roku mniejszościowy rząd Akcji Wyborczej Solidarność)                                           |
| 2003 | 45-49 lat                                             | 38-42 lata                                            | Od 2001 roku rząd Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Unii Pracy i Polskiego Stronnictwa Ludowego (od 2005 rząd Prawa i Sprawiedliwości, Ligi Polskich Rodzin i Samoobrony) |
| 2008 | 50-54 lata                                            | 42-46 lat                                             | Od 2007 rząd Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego                                                                                                  |

Źródło: opracowanie własne.

W 1981 roku pierwsza kategoria osób mających 23-27 lat kończyła edukację, usamodzielniała się, zakładała rodzinę, była w stanie brać czynny udział w życiu politycznym, a przynajmniej świadomie obserwować przemiany polityczne początku lat 80., w tym zwłaszcza doświadczyła wydarzeń lat 1981-1983. Dzieciństwo tych osób przypadło na okres głębokich przemian politycznych w Polsce (1957-1961), a więc można założyć że w procesie ich socjalizacji znalazł odzwierciedlenie „klimat” tamtego okresu. W 1989 roku osoby te miały 31-35 lat, można zatem przyjąć, że posiadały ustabilizowaną sytuację rodzinną i zawodową, idealnie odpowiadały też potrzebom nowego rynku pracy.

W 1981 roku druga kategoria osób miała 16-20 lat, a więc nie posiadała pełni praw politycznych, uczyła się (w perspektywie przez kolejne 4-8 lat), pośrednio odczuła sytuację polityczną stanu wojennego, nie mając realnej możliwości podjęcia jakichkolwiek działań. W 1989 roku osoby te miały 24-28 lat, a więc w pełni świadomie mogły brać udział w wydarzeniach „Okrągłego Stołu”, wyborach czerwcowych itd. Próby ich usamodzielnienia się przypadły na okres intensywnych przemian gospodarczych i społecznych,

można więc przypuszczać, że wymagało to wypracowania przez tę kategorię osób szczególnych strategii przystosowawczych. Należy pamiętać, że osoby z kategorii pierwszej były tu w sytuacji uprzywilejowanej, mając na swoim koncie zarówno zdobyte wykształcenie, ale także doświadczenie zawodowe i w większości przypadków ustabilizowaną sytuację rodzinną.

### **Tło teoretyczne i hipotezy**

Doświadczenia szczególnie traumatycznych wydarzeń politycznych w okresie adolescencji powinny wpłynąć m.in. na sposób postrzegania tych zdarzeń. Fazy życia jednostek i znaczące wydarzenia polityczne, jakie im towarzyszą, w istotnym stopniu modyfikują ocenę przeobrażeń polityczno-gospodarczych. Zależność ta będzie silniejsza w przypadku określonych kategorii wiekowych, doświadczających istotnych politycznych przemian w najbardziej newralgicznych okresach nabywania kompetencji społecznych (Zielińska 2006, s. 27).

Można założyć, że z uwagi na różne doświadczenia okresu, w którym najsilniej kształtuje się światopogląd oraz system wartości, obydwie badane kategorie respondentów inaczej postrzegać będą przemiany 1989 roku oraz następujące po nich reformy polityczno-gospodarcze. Będą też w związku z tym inaczej oceniać sytuację aktualną oraz szansę na jej poprawę. Dodatkowym argumentem za tym, aby przyjrzeć się właśnie tym dwóm kategoriom osób jest fakt, że to one są w stanie, obecnie i w najbliższej przyszłości, istotnie wpływać na swoje otoczenie, zwłaszcza poprzez działalność polityczną. W tym kontekście zasadnicze znaczenie może mieć utrwalanie wzorów kultury politycznej, zwłaszcza ocen i wzorów zachowań (Sekuła 2003).

Dla przeprowadzanej analizy istotne są niektóre charakterystyki pokolenia dzisiejszych pięćdziesięciolatków (pierwsza kategoria respondentów), któremu przypisuje się szczególne cechy decydujące o tym, w jaki sposób ocenia ono przemiany polityczne. Zdaniem autorów podejmujących tę tematykę, jest to pokolenie ludzi rozczarowanych nieskuteczną działalnością polityczną na przełomie lat 80., wycofanych, skoncentrowanych na indywidualistycznych celach i na rodzinie. Osoby te w wielu przypadkach wykorzystywały szanse, jakie otworzył przed nimi nowy rynek pracy, jednak rozbudzone nadzieje i ambicje nie znalazły potwierdzenia w obserwowanych przez nich przemianach politycznych (Zielińska 2006).

Porównanie opinii dwóch opisywanych w artykule kategorii respondentów wydaje się szczególnie istotne z uwagi na to, że o szansach życiowych młodszej kohorty w znacznej mierze decydowała sytuacja kohorty starszej o 5-8 lat. Ograniczenie możliwych wyborów politycznych i gospodarczych

w przypadku młodszej z kategorii oznaczało brak bezpośredniego doświadczenia korzyści płynących z przemian ustrojowych. Wpłynęło to istotnie na ocenę owych przemian i orientację polityczne osób urodzonych w latach 1966-1970 (Szafraniec 2003, s. 65-67).

Interesujące może być w związku z tym prześledzenie, w jakim zakresie ulegały przemianom (lub trwały) opinie wybranych dwóch kategorii osób dotyczące: przemian po 1989 roku, poprawy lub pogorszenia sytuacji w kraju oraz reform polityczno-gospodarczych realizowanych przez kolejne ekipy rządzące.

Celem artykułu będzie zatem odpowiedź na pytanie o to, czy doświadczenia stanu wojennego oraz „Okrągłego Stołu” różnicują opinie dotyczące zmian politycznych w Polsce po 1989 roku wśród dwóch wyróżnionych kategorii osób. Istotne wydaje się w związku z tym poruszenie kilku szczegółowych kwestii. Po pierwsze, która kategoria respondentów oceniała sytuację polityczną po 1989 roku jako bardziej niekorzystną niż przed zmianą ustrojową? Po drugie, w przypadku której z kohort negatywna ocena zmian politycznych w Polsce po 1989 roku pogłębiała się wraz z upływem czasu? Po trzecie, która kategoria respondentów wraz z upływem lat dostrzegała coraz więcej szans na poprawę sytuacji politycznej? A także, poglądy której kategorii osób, dotyczące negatywnych konsekwencji przemian politycznych po 1989 roku, są najbardziej spójne? Odpowiedź na powyższe pytania będzie możliwa dzięki zweryfikowaniu odpowiednich hipotez:

Hipoteza pierwsza: osoby urodzone w latach 1966-1970 częściej niż urodzone w latach 1958-1962 będą oceniały sytuację polityczną w pierwszych latach transformacji ustrojowej jako mniej korzystną niż sytuację w 1988 roku.

Hipoteza druga: osoby urodzone w latach 1958-1962 częściej niż urodzone w latach 1966-1970 wraz z upływem lat będą coraz bardziej negatywnie oceniały przemiany polityczne w Polsce.

Hipoteza trzecia: osoby urodzone w latach 1966-1970 częściej niż urodzone w latach 1958-1962 szansę na poprawę sytuacji politycznej wraz z upływem lat będą oceniały jako większą.

Hipoteza czwarta: negatywna ocena pierwszych lat transformacji ustrojowej wśród respondentów urodzonych w latach 1966-1970 częściej niż w przypadku urodzonych w latach 1958-1962 będzie sprzyjała występowaniu negatywnych ocen przemian politycznych w kolejnych latach.

### Charakterystyka materiału empirycznego

Dane wykorzystane w artykule pochodzą z czterech rund badania POLPAN realizowanych w 1993, 1998, 2003 oraz 2008 roku. Dzięki elastycznej konstrukcji zbioru danych zgromadzonych przy pomocy metody panelowej oraz powtarzaniu w kolejnych momentach pomiaru pytań dotyczących oceny przemian polityczno-gospodarczych i zmian jakości życia, możliwe jest prześledzenie zmian opinii w czasie, a także ich uwarunkowań.

W analizie uwzględniono 938 respondentów, którzy wzięli udział w każdym z czterech etapów badania. Zostali oni podzieleni na trzy kategorie. Pierwszą stanowi 158 osób urodzonych w latach 1958-1962. Drugą kategorią to 94 osoby urodzone w latach 1966-1970. Najliczniejszą kategorię kontrolną liczącą 686 osób stanowią pozostali respondenci, którzy wzięli udział w czterech rundach badania. W tabeli 2. przedstawione zostały podstawowe charakterystyki społeczno-demograficzne oraz sytuacja zawodowa trzech uwzględnionych w analizie kategorii respondentów.

Tabela 2

Dane społeczno-demograficzne i sytuacja zawodowa trzech kategorii respondentów w 2008 roku (w %)

| Cechy demograficzne i sytuacja zawodowa |                                  | Kategoria I<br>urodzeni w latach 1958-1962 | Kategoria II<br>urodzeni w latach 1966-1970 | Kategoria III<br>pozostali respondenci |
|-----------------------------------------|----------------------------------|--------------------------------------------|---------------------------------------------|----------------------------------------|
| <b>Płeć</b>                             | mężczyzna                        | 56,3                                       | 42,6                                        | 45,3                                   |
|                                         | kobieta                          | 43,7                                       | 57,4                                        | 54,7                                   |
| <b>Stan cywilny</b>                     | brak sformalizowanych związków   | 8,2                                        | 11,7                                        | 3,0                                    |
|                                         | związki formalne                 | 91,2                                       | 88,3                                        | 97,0                                   |
| <b>Wykształcenie</b>                    | wyższe                           | 17,7                                       | 13,8                                        | 17,3                                   |
|                                         | inne niż wyższe                  | 82,3                                       | 86,2                                        | 82,7                                   |
| <b>Sytuacja zawodowa</b>                | bezrobotni                       | 20,3                                       | 11,7                                        | 67,2                                   |
|                                         | posiadający zatrudnienie         | 79,7                                       | 88,3                                        | 32,8                                   |
| <b>Wykorzystanie kwalifikacji</b>       | kwalifikacje wyższe niż wymagane | 13,5                                       | 10,8                                        | 17,8                                   |
|                                         | kwalifikacje niższe niż wymagane | 7,1                                        | 9,6                                         | 7,1                                    |

Źródło: opracowanie własne.

Osoby urodzone w latach 1958-1962 (17,7%) częściej niż urodzone w 1966-1970 (13,8%) deklarowały posiadanie wyższego wykształcenia, które

w pozostałej części populacji kształtowało się na poziomie 17,3%. Mimo to, w 2008 roku częściej niż młodsza kohorta (11,7%), osoby urodzone w latach 1958-1962 pozostawały bez pracy (20,3%), częściej także (13,5%) oceniały, że ich kwalifikacje są wyższe niż wymaga tego aktualna praca. Respondenci urodzeni w latach 1966-1970 częściej niż pozostałe dwie kategorie deklaruwali brak sformalizowanych związków (11,7%). Warto zaznaczyć, że w tej kategorii procentowy udział mężczyzn to tylko 42,6%, zaś w przypadku starszej kohorty aż 56,3%.

### **Jakość życia w Polsce i ocena przemian politycznych po 1989 roku**

Ocena przemian polityczno-gospodarczych ukazana zostanie na tle opinii na temat przemian jakości życia w Polsce na przestrzeni lat 1988-2013 (tabela 3). Przyglądając się rozkładowi odpowiedzi na pytania dotyczące zmian jakości życia w Polsce zauważyć można kilka interesujących zależności.

Wraz z upływem czasu zmiany w jakości życia za mniej korzystne uważali respondenci urodzeni w latach 1958-1962 (kategoria I). Sytuacja wygląda podobnie, kiedy weźmiemy pod uwagę ocenę sytuacji obecnej w kontekście tego, jakich zmian spodziewali się respondenci w przyszłości.

Respondenci urodzeni w latach 1966-1970 (kategoria II) częściej niż pozostałe dwie kategorie oceniali przeszłość w kontekście obecnej sytuacji jako bardziej pozytywną. Tendencja ta wzmacniała się wraz z upływem czasu. Jednocześnie po wzroście (1998) zadowolenia z obecnej sytuacji w stosunku do lat wcześniejszych, w przypadku kategorii młodszej w następnych latach nastąpił najbardziej znaczący spadek zadowolenia z jakości życia. Rok 1998 wszystkie trzy kategorie respondentów oceniały jako bardziej korzystny od tego, czego spodziewają się w najbliższej (2003) oraz odległej (2008) przyszłości. W 2003 roku większość respondentów była przekonana, że w ciągu następnych pięciu oraz dziesięciu lat jakość życia w Polsce ulegnie poprawie.

W przypadku oceny zmian politycznych w Polsce, różnice między omawianymi kategoriami respondentów wydają się znaczące. Podobnie jak w przypadku oceny jakości życia, młodsza kohorta zmiany polityczne po 1989 roku oceniała jako mniej korzystne, a sytuacja ta uległa zmianie dopiero w 2003 roku. Z każdym kolejnym rokiem starsza kohorta dostrzegała coraz więcej strat związanych z wprowadzaniem kolejnych zmian politycznych. W tabeli 4 przedstawiony został rozkład procentowy pozytywnych opinii trzech kategorii respondentów dotyczących przemian politycznych w Polsce, jakie zaszły na przestrzeni lat 1989-2007.

Tabela 3

Rozkład procentowy opinii dotyczących zmian jakości życia  
w Polsce w latach 1988-2013

**Kategoria I - respondenci urodzeni w latach 1958 – 1962**

|     | 1988              | 1993                | 1998                | 2003                | 2008                | 2013                |
|-----|-------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|
| I   | 61,4 <sup>1</sup> | ← 35,4 <sup>2</sup> | 12,7 <sup>3</sup>   | → 69,0 <sup>4</sup> |                     |                     |
| II  | 57,0 <sup>1</sup> | ← 40,5 <sup>2</sup> | 48,1 <sup>3</sup>   | ← 45,6 <sup>4</sup> | 20,3 <sup>5</sup>   | → 62,7 <sup>6</sup> |
|     |                   |                     | 60,8 <sup>7</sup>   |                     | → 18,4 <sup>8</sup> |                     |
| III |                   | 73,4 <sup>1</sup>   | ← 25,9 <sup>2</sup> | 77,8 <sup>3</sup>   | ← 19,6 <sup>4</sup> | 34,8 <sup>5</sup>   |
|     |                   |                     |                     | → 59,5 <sup>6</sup> | 22,2 <sup>7</sup>   | → 73,4 <sup>8</sup> |

**Kategoria II - respondenci urodzeni w latach 1966 – 1970**

|     | 1988              | 1993                | 1998                | 2003                | 2008                | 2013                |
|-----|-------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|
| I   | 60,6 <sup>1</sup> | ← 31,9 <sup>2</sup> | 10,6 <sup>3</sup>   | → 59,6 <sup>4</sup> |                     |                     |
| II  | 47,9 <sup>1</sup> | ← 40,0 <sup>2</sup> | 39,4 <sup>3</sup>   | ← 55,3 <sup>4</sup> | 24,5 <sup>5</sup>   | → 60,6 <sup>6</sup> |
|     |                   |                     | 60,6 <sup>7</sup>   |                     | → 19,1 <sup>8</sup> |                     |
| III |                   | 77,7 <sup>1</sup>   | ← 20,2 <sup>2</sup> | 70,2 <sup>3</sup>   | ← 24,5 <sup>4</sup> | 36,2 <sup>5</sup>   |
|     |                   |                     |                     | → 61,7 <sup>6</sup> | 23,4 <sup>7</sup>   | → 74,5 <sup>8</sup> |

Źródło: Opracowanie własne

I – rozkład odpowiedzi na pytanie zadane respondentom w 1993 roku dotyczące oceny zmian jakości życia w Polsce w latach 1988 – 1998

<sup>1)</sup> lepsza jakość życia w 1988 roku w porównaniu do roku 1993, <sup>2)</sup> lepsza jakość życia w 1993 roku w porównaniu do roku 1988, <sup>3)</sup> lepsza jakość życia w 1993 roku w porównaniu do roku 1998, <sup>4)</sup> lepsza jakość życia w 1998 roku w porównaniu do roku 1993

II – rozkład odpowiedzi na pytanie zadane respondentom w 1998 roku dotyczące oceny zmian jakości życia w Polsce w latach 1988 – 2008

<sup>1)</sup> lepsza jakość życia w 1988 roku w porównaniu do roku 1998, <sup>2)</sup> lepsza jakość życia w 1998 roku w porównaniu do roku 1988, <sup>3)</sup> lepsza jakość życia w 1993 roku w porównaniu do roku 1998, <sup>4)</sup> lepsza jakość życia w 1998 roku w porównaniu do roku 1993, <sup>5)</sup> lepsza jakość życia w 1998 roku w porównaniu do roku 2003, <sup>6)</sup> lepsza jakość życia w 2003 roku w porównaniu do roku 1998, <sup>7)</sup> lepsza jakość życia w 1998 roku w porównaniu do roku 2008, <sup>8)</sup> lepsza jakość życia w 2008 roku w porównaniu do roku 1998

III – rozkład odpowiedzi na pytanie zadane respondentom w 2003 roku dotyczące oceny zmian jakości życia w Polsce w latach 1993 - 2013

<sup>1)</sup> lepsza jakość życia w 1993 roku w porównaniu do roku 2003, <sup>2)</sup> lepsza jakość życia w 2003 roku w porównaniu do roku 1993, <sup>3)</sup> lepsza jakość życia w 1998 roku w porównaniu do roku 2003, <sup>4)</sup> lepsza jakość życia w 2003 roku w porównaniu do roku 1998, <sup>5)</sup> lepsza jakość życia w 2003 roku w porównaniu do roku 2008, <sup>6)</sup> lepsza jakość życia w 2008 roku w porównaniu do roku 2003, <sup>7)</sup> lepsza jakość życia w 2003 roku w porównaniu do roku 2013, <sup>8)</sup> lepsza jakość życia w 2013 roku w porównaniu do roku 2003

Źródło: opracowanie własne.



Tabela 4

Rozkład procentowy pozytywnych opinii na temat zmian politycznych w Polsce w latach 1989-2007 w czterech momentach pomiaru

| Rok  | Pozytywne opinie na temat zmian politycznych w Polsce         | Kategoria I<br>urodzeni w latach<br>1958-1962 | Kategoria II<br>urodzeni w latach 1966-1970 | Kategoria III<br>pozostali respondenci |
|------|---------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------|---------------------------------------------|----------------------------------------|
| 1993 | zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej korzyści | 11,4                                          | 8,5                                         | 9,9                                    |
| 1998 | zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej korzyści | 30,4                                          | 28,7                                        | 25,4                                   |
|      | zmiany w Polsce w latach 1993-1997 przyniosły więcej korzyści | 24,7                                          | 26,6                                        | 23,3                                   |
|      | zmiany w Polsce po 1997 przyniosły więcej korzyści            | 22,8                                          | 21,3                                        | 19,8                                   |
| 2003 | zmiany w Polsce w latach 1997-2001 przyniosły więcej korzyści | 12,6                                          | 8,5                                         | 9,2                                    |
|      | zmiany w Polsce po 2001 przyniosły więcej korzyści            | 5,0                                           | 6,4                                         | 3,4                                    |
| 2008 | zmiany w Polsce w latach 2001-2005 przyniosły więcej korzyści | 13,3                                          | 13,8                                        | 11,8                                   |
|      | zmiany w Polsce w latach 2005-2007 przyniosły więcej korzyści | 17,1                                          | 18,2                                        | 14,1                                   |

Źródło: opracowanie własne.

W 1993 roku kategoria respondentów urodzonych w latach 1958-1962 oceniała zmiany, jakie zaszły w ciągu pierwszych czterech lat transformacji ustrojowej najbardziej pozytywnie. Co więcej, podczas kolejnego pomiaru w 1998 roku sytuacja ta nie tylko utrzymywała się, ale pozytywne oceny wśród respondentów z tej kategorii wiekowej wciąż należały do najczęstszych. Pozytywny stosunek do zmian zachodzących w latach 1993-2001 wśród respondentów urodzonych w latach 1958-1962 systematycznie się zmniejszał. Pomiar dokonany w 2008 roku wskazywał, że zadowolenie ze zmian zachodzących w kraju deklarowali oni już na niższym poziomie niż respondenci z drugiej kategorii, urodzeni w latach 1966-1970.

Jednocześnie młodsza kategoria respondentów w 1993 roku dostrzegała najmniej korzyści płynących z przemian ustrojowych. Sytuacja ta uległa zmianie wraz z upływem czasu, jednak podobnie jak dwie pozostałe kategorie respondentów, osoby urodzone w latach 1966-1970 zmiany zachodzące w kraju oceniały coraz mniej pozytywnie. Sytuacja uległa zmianie



w 2008 roku, kiedy to z perspektywy siedmiu lat zmiany zachodzące po 2001 roku zaczęły zyskiwać uznanie w oczach wszystkich trzech kategorii respondentów, a zwłaszcza wśród urodzonych w latach 1966-1970. W tabeli 5 przedstawiony został rozkład procentowy negatywnych opinii trzech kategorii respondentów dotyczących przemian politycznych w Polsce, jakie zaszły na przestrzeni lat 1989-2007.

Tabela 5

Rozkład procentowy negatywnych opinii na temat zmian politycznych w Polsce w latach 1989-2007 w czterech momentach pomiaru

| Rok  | Negatywne opinie na temat zmian politycznych w Polsce      | Kategoria I<br>urodzeni<br>w latach<br>1958-1962 | Kategoria II<br>urodzeni w<br>latach 1966-<br>1970 | Kategoria III<br>pozostali re-<br>spondenci |
|------|------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|----------------------------------------------------|---------------------------------------------|
| 1993 | zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej strat | 53,8                                             | 48,9                                               | 50,9                                        |
| 1998 | zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej strat | 23,4                                             | 24,5                                               | 28,4                                        |
|      | zmiany w Polsce w latach 1993-1997 przyniosły więcej strat | 22,8                                             | 21,3                                               | 21,3                                        |
|      | zmiany w Polsce po 1997 przyniosły więcej strat            | 35,5                                             | 27,7                                               | 28,1                                        |
| 2003 | zmiany w Polsce w latach 1997-2001 przyniosły więcej strat | 43,0                                             | 47,9                                               | 47,8                                        |
|      | zmiany w Polsce po 2001 przyniosły więcej strat            | 48,7                                             | 41,5                                               | 50,1                                        |
| 2008 | zmiany w Polsce w latach 2001-2005 przyniosły więcej strat | 30,1                                             | 31,9                                               | 30,3                                        |
|      | zmiany w Polsce w latach 2005-2007 przyniosły więcej strat | 39,9                                             | 36,2                                               | 32,9                                        |

Źródło: opracowanie własne.

Bilans korzyści i strat związanych ze zmianami sytuacji politycznej w kraju, jakiego dokonywali respondenci wszystkich trzech kategorii wskazuje na to, że negatywne oceny formułowane były zwłaszcza w odniesieniu do zmian zachodzących w momentach dokonywania pomiarów. Z perspektywy czasu oceny negatywne ulegały osłabieniu. Pomiar dokonany w 2008 roku wskazuje, że najwięcej niekorzystnych zmian zachodzących w ostatnich latach w Polsce dostrzegają respondenci z pierwszej kategorii, a więc urodzeni w latach 1958-1962.

Korelacje pomiędzy odpowiedziami na pytania dotyczące oceny zmian politycznych w Polsce (straty) przedstawione w tabeli 6 wskazują na to, że w przypadku młodszej kohorty, związek między negatywną oceną przeszłości i następujących zmian utrzymywał się na przestrzeni lat 1993-2008.

Tabela 6

Korelacje opinii dotyczących zmian politycznych w Polsce w latach 1989-2007

|                                                           |      | I       | II      | III     | IV      | V       | VI      | VII     |
|-----------------------------------------------------------|------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| <b>Kategoria I</b><br>urodzeni w<br>latach 1958-<br>1962  | II   | 0,247** |         |         |         |         |         |         |
|                                                           | III  | -0,015  | 0,412** |         |         |         |         |         |
|                                                           | IV   | 0,236** | 0,340** | 0,197*  |         |         |         |         |
|                                                           | V    | 0,132   | 0,086   | 0,012   | 0,040   |         |         |         |
|                                                           | VI   | 0,019   | 0,000   | 0,122   | -0,068  | 0,072   |         |         |
|                                                           | VII  | -0,027  | 0,049   | 0,060   | -0,039  | -0,183* | 0,167*  |         |
|                                                           | VIII | 0,242** | 0,099   | -0,073  | 0,018   | -0,008  | -0,036  | 0,125   |
| <b>Kategoria II</b><br>urodzeni w<br>latach 1966-<br>1970 | II   | 0,034   |         |         |         |         |         |         |
|                                                           | III  | 0,116   | 0,407** |         |         |         |         |         |
|                                                           | IV   | 0,139   | 0,311** | 0,268** |         |         |         |         |
|                                                           | V    | 0,055   | 0,080   | 0,069   | 0,220*  |         |         |         |
|                                                           | VI   | 0,270** | 0,203   | 0,155   | -0,055  | 0,427** |         |         |
|                                                           | VII  | 0,002   | 0,053   | 0,053   | -0,028  | -0,057  | 0,135   |         |
|                                                           | VIII | -0,004  | 0,148   | 0,002   | 0,007   | 0,155   | -0,032  | 0,292** |
| <b>Kategoria III</b><br>pozostali<br>respondenci          | II   | 0,225** |         |         |         |         |         |         |
|                                                           | III  | -0,034  | 0,257** |         |         |         |         |         |
|                                                           | IV   | 0,182** | 0,354** | 0,127** |         |         |         |         |
|                                                           | V    | 0,171** | 0,202** | -0,016  | 0,284** |         |         |         |
|                                                           | VI   | -0,003  | 0,051   | 0,139** | 0,053   | 0,243** |         |         |
|                                                           | VII  | -0,034  | 0,012   | 0,026   | -0,028  | -0,007  | 0,159** |         |
|                                                           | VIII | 0,091*  | 0,028   | -0,052  | 0,056   | 0,134** | 0,015   | 0,049   |

I zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej strat (1993)

II zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej strat (1998)

III zmiany w Polsce w latach 1993-1997 przyniosły więcej strat (1998)

IV zmiany w Polsce po 1997 roku przyniosły więcej strat (1998)

V zmiany w Polsce w latach 1997-2001 przyniosły więcej strat (2003)

VI zmiany w Polsce po 2001 roku przyniosły więcej strat (2003)

VII zmiany w Polsce w latach 2001-2005 przyniosły więcej strat (2008)

VIII zmiany w Polsce w latach 2005-2007 przyniosły więcej strat (2008)

*Źródło:* opracowanie własne.

W przypadku starszej kohorty negatywne oceny zmian po 1997 nie wykazują tak ścisłego związku z negatywną oceną przeszłości, chociaż należy zaznaczyć istnienie takiej zależności pomiędzy oceną zmian w latach 2005-2007 i 1989-1993.

W przypadku pozostałych respondentów występuje istotny statystycznie związek negatywnych opinii o zmianach politycznych w Polsce w latach 1989-2007, nie jest on jednak tak silny, jak w przypadku osób urodzonych

w latach 1966-1970. Najwyższe wartości współczynnik korelacji przyjmował w tym przypadku dla negatywnych opinii na temat zmian w latach 1989-1993.

W celu sprawdzenia w jakim stopniu negatywne opinie na temat zmian politycznych zachodzących w Polsce w latach 2005-2007 związane były z wcześniejszymi deklaracjami respondentów, wykonano regresję logistyczną uwzględniając: negatywne opinie o zmianach w latach 1989-1993, 1993-1997, 1997-2001, 2001-2005, 2005-2007 oraz płeć, stan cywilny, poziom wykształcenia i sytuację zawodową respondentów. Wyniki przedstawione zostały w tabeli 7.

W przypadku osób z drugiej kategorii urodzonych w latach 1966-1970 związek pomiędzy negatywnymi opiniami na temat przemian politycznych po 1989 roku z oceną przemian w kolejnych latach okazał się najsilniejszy. Prawdopodobieństwo negatywnej oceny przemian politycznych w latach 2005-2007 wzrastało ponad trzykrotnie w przypadku wyrażenia przez nich negatywnej oceny zmian w latach 1989-1993. Ponad sześciokrotnie częściej respondenci ci, oceniający zmiany polityczne w latach 1997-2001 jako niekorzystne, oceniali także negatywnie zmiany z lat 2005-2007. Podobnie negatywna ocena zmian w latach 2001-2005 zwiększała ponad pięciokrotnie wśród nich prawdopodobieństwo dezaprobaty dla zmian w latach 2005-2007. Warto zauważyć, że w przypadku młodszej kohorty, mężczyźni pozostający bez pracy oceniali zmiany polityczne w latach 2005-2007 jako niekorzystne.

U respondentów reprezentujących kohortę 1956-1962, czyli kategorię starszą, związek negatywnych ocen przemian politycznych jest wyraźnie słabszy niż w przypadku młodszej kohorty. Najsilniejszy związek występuje tu pomiędzy bilansem korzyści i strat lat 1989-1993 – dokonany z perspektywy 1993 roku – a oceną zmian w Polsce w latach 2005-2007.

Wpływ negatywnych ocen wyrażonych przez pozostałych respondentów w trakcie pomiarów w 1993, 1998, 2003 i 2008 roku na ocenę przemian w Polsce w latach 2005-2007 okazał się najsłabszy. Posiadanie wyższego wykształcenia ponad dwukrotnie rzadziej niż w przypadku dwóch pozostałych kategorii warunkowało wystąpienie negatywnej oceny przemian lat 2005-2007.

## Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że osoby należące do młodszej kategorii, czyli urodzone w latach 1966-1970 częściej niż urodzone w latach 1958-1962 oceniały sytuację polityczną w pierwszych latach transformacji ustrojowej jako mniej korzystną niż sytuację w 1988 roku.

Tabela 7

Regresja logistyczna opinii na temat zmian politycznych w Polsce w latach 2005-2007 na: opinie o zmianach w latach 1989-1993, 1993-1997, 1997-2001, 2001-2005, 2005-2007 oraz płeć, stan cywilny, poziom wykształcenia i sytuację zawodową

| Ocena zmian w Polsce w latach 2005-2007 | Kategoria I<br>urodzeni w latach 1958-1962 |       |        | Kategoria II<br>urodzeni w latach 1966-1970 |       |        | Kategoria III<br>pozostali respondenci |       |        |
|-----------------------------------------|--------------------------------------------|-------|--------|---------------------------------------------|-------|--------|----------------------------------------|-------|--------|
|                                         | B                                          | SE    | Exp(B) | B                                           | SE    | Exp(B) | B                                      | SE    | Exp(B) |
| I                                       | 1,277                                      | 0,428 | 3,584  | 0,436                                       | 0,540 | 1,546  | 0,305                                  | 0,171 | 1,357  |
| II                                      | 0,461                                      | 0,494 | 1,586  | 1,264                                       | 0,649 | 3,539  | -0,025                                 | 0,188 | 0,975  |
| III                                     | -0,520                                     | 0,501 | 0,594  | -0,279                                      | 0,666 | 0,756  | -0,218                                 | 0,193 | 0,804  |
| IV                                      | -0,073                                     | 0,421 | 0,929  | -0,736                                      | 0,630 | 0,479  | 0,085                                  | 0,180 | 1,088  |
| V                                       | -0,091                                     | 0,371 | 0,913  | 1,805                                       | 0,665 | 6,079  | 0,534                                  | 0,180 | 1,706  |
| VI                                      | -0,137                                     | 0,399 | 0,872  | -1,430                                      | 0,678 | 0,239  | -0,065                                 | 0,189 | 0,937  |
| VII                                     | 0,656                                      | 0,395 | 1,928  | 1,704                                       | 0,547 | 5,498  | 0,242                                  | 0,166 | 1,273  |
| płeć <sup>a</sup>                       | -0,368                                     | 0,372 | 0,692  | 0,379                                       | 0,532 | 1,462  | -0,131                                 | 0,163 | 0,878  |
| stan cywilny <sup>b</sup>               | -0,386                                     | 0,683 | 0,680  | -1,300                                      | 0,973 | 0,273  | -0,077                                 | 0,468 | 0,926  |
| wykształcenie <sup>c</sup>              | 0,981                                      | 0,496 | 2,667  | 0,924                                       | 0,727 | 2,519  | 0,209                                  | 0,213 | 1,232  |
| sytuacja zawodowa <sup>d</sup>          | 0,032                                      | 0,454 | 1,032  | 0,809                                       | 0,811 | 2,246  | 0,078                                  | 0,176 | 1,082  |
| <b>Stała</b>                            | -1,284                                     | 0,581 | 0,277  | -1,907                                      | 0,739 | 0,149  | -0,902                                 | 0,254 | 0,406  |
|                                         | R <sup>2</sup> = 0,171, N = 158            |       |        | R <sup>2</sup> = 0,296, N = 94              |       |        | R <sup>2</sup> = 0,042, N = 686        |       |        |

I zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej strat (1993)

II zmiany w Polsce w latach 1989-1993 przyniosły więcej strat (1998)

III zmiany w Polsce w latach 1993-1997 przyniosły więcej strat (1998)

IV zmiany w Polsce po 1997 roku przyniosły więcej strat (1998)

V zmiany w Polsce w latach 1997-2001 przyniosły więcej strat (2003)

VI zmiany w Polsce po 2001 roku przyniosły więcej strat (2003)

VII zmiany w Polsce w latach 2001-2005 przyniosły więcej strat (2008)

<sup>a</sup> mężczyzna = 1, kobieta = 0

<sup>b</sup> brak sformalizowanego związku = 1, związki formalne = 0

<sup>c</sup> wykształcenie wyższe = 1, pozostałe = 0

<sup>d</sup> bezrobotni = 1, posiadający zatrudnienie = 0

Źródło: opracowanie własne.

Wyjaśnieniem może być tutaj opisany na wstępie utrudniony dostęp do rynku pracy i konieczność konfrontowania swojej sytuacji z osobami, które wykorzystały optymalne warunki nowej koniunktury gospodarczej.

Zgodnie z założeniem, osoby należące do starszej kohorty, a więc urodzone w latach 1958-1962, częściej niż urodzone w latach 1966-1970, wraz z upływem lat coraz bardziej negatywnie oceniały przemiany polityczne w Polsce. Początkowy entuzjazm słabł wraz z kolejnymi zawirowaniami na scenie politycznej, ale, co bardziej istotne, z coraz mniej stabilną sytuacją gospodarczą. W tej kategorii wiekowej znalazły się osoby najlepiej wykształcone, które wraz z upływem czasu oceniały swoje kompetencje jako wyższe niż wymagane. Oznacza to, że sprzyjająca sytuacja gospodarcza po 1989 roku nie rozwijała się w oczekiwanym przez nich kierunku. Pozycje zajęte w pierwszych latach transformacji wydawały się optymalne, ale rynek targany kryzysami gospodarczymi nie dostarczał w późniejszym okresie kolejnych możliwości awansu.

Paradoksalnie, osoby urodzone w latach 1966-1970 częściej niż urodzone w latach 1958-1962 szansę na poprawę sytuacji politycznej wraz z upływem lat oceniały jako wyższą. Ocena ta dotyczyła zwłaszcza długich odcinków czasu. Bardzo niekorzystna ocena własnej sytuacji skłaniała do poszukiwania lekarstwa w odległej przyszłości, kiedy pozycje zajęte dotychczas przez pierwszą kategorię respondentów urodzonych w latach 1958-1962 zostaną w części uwolnione.

Mimo to istotne wydaje się, że negatywna ocena pierwszych lat transformacji ustrojowej wśród respondentów urodzonych w latach 1966-1970 częściej niż w przypadku urodzonych w latach 1958-1962, warunkowała występowanie negatywnych ocen przemian politycznych w kolejnych latach. Oznacza to, że początkowe zdecydowanie negatywne oceny przemian polityczno-gospodarczych po 1989 roku wyrażane przez część osób z kohorty 1966-1970 istotnie wpłynęły na ugruntowanie się u nich podobnych ocen w kolejnych latach. Mamy tu więc do czynienia z sytuacją, w której młodsza z kohort generalnie w przyszłości upatrywała szans dla siebie, przy wzmacniającym się wraz z upływem czasu wśród części respondentów tej kategorii poczuciu utraconych szans i braku możliwości poprawy sytuacji.

Wśród pozostałych respondentów związek negatywnych opinii wyrażanych na przestrzeni lat 1993-2008 okazał się najslabszy. Zatem zgodnie z założeniem, wybrane dwie kategorie respondentów – urodzonych w latach 1958-1962 oraz 1966-1970 – nie tylko różnią się od osób z pozostałych kategorii wiekowych w sposobie i trwałości wyrażanych opinii dotyczących przemian po 1989 roku. Różnice widoczne są także pomiędzy wybranymi dwiema kohortami, co może potwierdzać słuszność założenia o różnicowaniu owych

opinii przez doświadczenie w szczególnych momentach życia, różnych dla obydwu kategorii przełomowych wydarzeń politycznych i gospodarczych, wpływających na ich szanse życiowe oraz określających możliwości realizacji aspiracji życiowych.

## Literatura

- SHABAD G., SŁOMCZYŃSKI K. M. (2000), Political biographies and support for systemic change, [w:] Social patterns of being political. The Initial Phase of the Post-Communist transition in Poland, red. K. M. Słomczyński, IFiS Publishers, Warszawa.
- MACH B. W. (2003), Rówieśnicy transformacji o swych sukcesach i porażkach w życiu, [w:] Młodzież polska w nowym ładzie społecznym, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, M. Zielińska, E. Papiór, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- SEKUŁA P. (2003), Kultura polityczna młodzieży polskiej w dobie zmian społecznych, [w:] Młodzież polska w nowym ładzie społecznym, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, M. Zielińska, E. Papiór, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- SZAFRANIEC K. (2003), Pokoleniowe preferencje dotyczące ładu społecznego, [w:] Młodzież polska w nowym ładzie społecznym, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, M. Zielińska, E. Papiór, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- ZIELIŃSKA M. (2006), Ariergarda realnego socjalizmu. Społeczne biografie pokolenia stanu wojennego, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.

**Justyna Nyćkowiak**

**Generational Determinants of Opinion on the Political Transformations in Poland after 1989 in the Light of Data based on the Polish Panel Survey, POLPAN, 1993-2008**

*Abstract*

The main aim of the article is to answer the question: to what extent the experiences of Martial Law and Polish Round Table Agreement differentiate the opinions concerning political transformations in Poland after 1989 among two categories of respondents. The first category are the people born between 1958-1962, and another one comprises respondents born between 1966-1970. They were selected in accordance with the assumption that experiencing key political and economic changes during adolescence would substantially influence formulating judgements about observed constitutional changes and opinions on the current situation in the country. The data used in the article comes from four rounds of testing POLPAN performed in the years 1993, 1998, 2003 and 2008. By analyzing the information about the respondents who took part in all four rounds of the research, it was possible to trace the changes in their opinions on political and economic transformations, as well as the determinants of the changes. Presented results confirm the thesis of the differentiation of the opinion on political changes determining life chances and the possibility to realize ambitions.